

DIDIEJI ŽEMAIČIŲ VYSKUPAI

Petras Bielskis

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Tautiškumas visada buvo oficiali Lietuvos katalikų bažnyčios ideologija. Visi didieji Žemaičių vyskupai vadovavo pasipriešinimo judėjimui, gynė žmogaus ir gamtos pasaulėjautą, lietuvių kalbą ir valstybės nepriklausomybę.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pasiaukojimas, bičiulystė, tautinė bažnyčia, pasipriešinimas, lietuvių kalba.

Abstract

Nationality has always been the official ideology of the Lithuanian Catholic Church. All archbishops at Lowlands were the leaders of the resistance and defended people belief and understanding of the relationship between man and nature, Lithuanian language and the independence of country.

KEY WORDS: Devotion, fellowship, National Church, resistance, Lithuanian language.

Krikščionybės įvedimo klausimas Lietuvoje yra pakankamai painus. Istorikai rašo, kad „Inocentas IV priėmė Mindaugą kaip ‘ypatingą Romos bažnyčios sūnų’ Apaštalo sosto globon (1251 07 17), drauge jam suteikdamas karaliaus vainiką (...), įkūrė Mindaugo valstybei atskirą vyskupiją (egzempcijos teise), išskirdamas ją iš bet kokios priklausomybės kitoms arkivyskupijoms” (Ivinskis, 1987, p. 50). Pirmasis vyskupas Kristijonas tai gyveno Lietuvoje, tai pabėgęs į Vokietiją 1417 m. Konstantos bažnytine koncilija įkūrė Žemaičių vyskupystę Medininkuose (Varniuose). Romoje vyko bažnyčios schizma (susiskaldymas) ir suvienytos bažnyčios popiežius Martynas V patvirtina tą sprendimą tik 1421 m. (ten pat, p. 75).

Pagaliau popiežius Pijus XI siunčia bulę „Lithuanorum gente”: „Lietuvių tautai, Dievui padedant, po Didžiojo karo atgavus laisvę, mes, kurie savo akimis esame regėję lietuvių tikėjimą bei religingumą, taip ilgai jų išlaikytą įvairiuose varguose bei nelaimėse, ir būdami įsitikinę, kad tolimesnis bažnytinių reikalų sutvarkymas bus naudingas ne tik katalikybės reikalui, bet ir pačiai valstybei, laikome labai tinkama ir reikalinga padidinti vyskupijų skaičių ir iš jų sudaryti bažnytinę provinciją” (Pijus XI, 1926, p. 24). Sudaroma bažnytinė provincija iš Kauno, Vilkaviškio, Panevėžio, Kaišiadorių ir Telsių vyskupijų.

Tačiau mus labiau domina ne katalikybės istorinė problema, bet jos dvasinis kultūrinis aspektas. Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad lietuvių krikščionybė daug kuo skiriasi nuo italų, prancūzų ar lenkų, kad lietuviai, priimdami naująją religiją, „senuosius tikybinis jausmus perkėlė į naujus krikščionybės simbolius” (Biržiška, 1952, p. 81). Senoji lietuvių religija pasaulį suprato transcendentistiškai. Ir gal todėl visai nesunkiai katalikų kunigą ėmė gerbti kaip savo žinį, Dievo Motina įgijo lietuvaitės bruožų, o Kristus - žemdirbio rankas. Kardas negalėjo įtvirtinti krikščionybės, bet jėzuitai, laikydamiesi meilės principų, tai atliko lengvai, nieko nelauždami. Todėl Bažnyčia, dvasininkas, tauta yra darni ir nedaloma visuma. Atrodo, kad Lietuvos katalikų bažnyčia lietuvių visada laikė savo oficialia ideologija ir iš

kartos į kartą gynė bei palaikė du ypač mums reikalingus dalykus: gimtąją kalbą ir rezistencinę dvasią.

Būtent todėl Lietuvos katalikų bažnyčia labiausiai buvo puolama ir naikinama visų atėjūnų. Net Pijaus XI bulėje pabrėžiama, kad bažnyčios organizacija „varguose ir nelaimėse” labiausiai bus naudinga „pačiai valstybei”. Įsiklausykime į carinės Rusijos Kauno gubernatoriaus rašto Valančiui tekstą 1868 m.: „Mūsų vyriausybė ne tik tai niekuomet nepersekiojo tikybos, bet priešingai, visados kiekvienai krikščioniškai tikybai, kurią išpažįsta jos pavaldiniai, rodydavo jai priderančią pagarbą. Bet drauge (...) negali ir neturi leisti, kad po tikybos priedanga būtų keliami žmonėse svetimi tikybai politikos ir revoliucijos geiduliai” (Aleksna, 1922, p. 231). Gubernatorių erzina kunigų politika. Lauko Auditoratui oficialiai pateikiami kaltinimai, jog „dauguma dvasiškių, neiškiriant nė vyskupo Valančiaus, yra nedoriausiai priešinkai Rusijos vyriausybės ir rusų tautos” (ten pat, p. 145). Tai 1865 metų tekstai, o A. Gudaičio-Guzevičiaus pranešimas Berijai apie „politikierius” - aktyvesnius ir „reakcingus” dvasininkus rašytas 1940 m. (Stancikas, 1996, p. 178).

Kunigo pirmąją reikšmę yra „vadas”. Ko stebėtis, kad visuose žmonių sujudimuose jie dalyvauja, nes dalyvauti yra jų pareiga. Po 1863 m. sukilimo „nukentėjusieji dėl karo Žemaičių vyskupijos kunigai sudaro vyskupijos pasaulinių kunigų (654) šeštąją dalį arba daugiau negu 15 nuošimčių, taigi kunigų ištrėmimas buvo daugiau negu decimacija” (Aleksna, 1922, p. 163). Po sukilimo „mirtimi nubausti keturi kunigai: Mackevičius, Noreika, Gargas ir Račkauskas; penktam mirti pasmerktam Norvaišui pavyko pabėgti. Trys buvo šiaip užmušti: Vytartas, Pėža ir Mosiejus” (M. Valančius, 1929, p. 75). Sugrįžus į Lietuvą komunistinei Rusijai, jau šaudė ir vyskopus, o nužudytų kunigų skaičius net nežinomas.

Vyskupai - bažnyčios kunigaikščiai. Jie formuoja tautinę bažnyčią, jos politiką ir idėjas. Lietuvių, arba Dievo ir Tėvynės vieningumo idėja, aiškiau ar blankiau, o neretai ir žūtbūtinėje mirtinoje priešpriešoje eina per visą Lietuvos katalikybės istoriją.

Jau pirmasis Žemaičių vyskupas Motiejus Trakiškis (1417 - 1421) Vytauto nominacijos akte vadinamas „lie-

tuviškos kilmės” (*origine Litwanum*). Net perkeltas į Vilniaus vyskupiją reikalavo iš kunigų mokėti lietuvių kalbą. Trečiasis vyskupas Martynas I (1453 - 1454) buvo Luokės klebonas, aštuntas vyskupas Baltramiejus II (1472 - 1485) buvo lietuvių valstiečių kilmės, mėgo giedojimą, devintas vyskupas Martynas II (1485 - 1500) Vatikano dokumentuose pažymėtas kaip *Martinus Samogitia* (žemaitis). Ryškiausia žvaigždė sužibo devyniolikto Žemaičių vyskupo kunigaikščio M. Giedraičio laikais. Ji tapo mūsų kūnu ir krauju.

Vyskupas Merkelis Giedraitis (1576 - 1609)

Vos šešeri metai praėjo po Liublino unijos (1569) Lietuvai primestų skriaudų, todėl ir Lietuvos didikų - senatorių savos valstybės ilgesys, valstybinė sąmonė buvo dar labai gyva. Vyskupo, tuo labiau Žemaičių, skyrimas buvo labai opus ir skausmingas procesas. Tuo tarpu Medininkuose 1574 metais *pasirinko* (pasimirė) Žemaičių vyskupas Jurgis III (Petkevičius, Petkūnas, Vatikano dokumentuose net Petoky vadinamas). Vilniaus vyskupas V. Protasevičius jau irgi buvo gana suvargęs, nuo podagros paliejęs 65 metų senis. Neseniai pasibaigęs Tridento susirinkimas (1563) sustiprino vidinę bažnyčios drausmę, vyskupų valdžią ir nustatė, kad Dievo žodis turi būti skelbiamas gimtąja kalba.

Daugelis dalykų dabar pradeda įgyti naują kryptį. Tiksliau pasakius, išniekinta mažų tautų teisė į savą kultūrą, kalbą įgyja sąjungininką. Dabar kova už vadovavimą bažnyčiai darosi atkaklesnė ir aštresnė. Lietuviai į Žemaičių vyskupo sostą iškelia kunigaikščio Merkelio Giedraičio kandidatūrą, o Vilniaus jėzuitai, kovodami su reformatais, vyskupo V. Protasevičiaus pagalbininku, vyskupo koadjutoriumi ėmė kelti aštuoniolikmetį Jurgį Radvilą. Iškyla vyskupo “Indigenato” (pilietybės) klausimas. Lietuvos bajorai ir didikai besąlygiškai atmeta lenkų primo, Gniezno arkivyskupo J. Uchanskio proteguojamą savo seserėno, Lovičio klebono J. Voronickio kandidatūrą į Žemaičių vyskupus. Lengva pasakyti - atmeta. Pabandyk atmesti, kai J. Voroneckį remia nuncijus V. Lauro, jo nuomonės prisiklauso kardinolas ir Vatikano sekretorius B. Galli. Tokioje baisioje priešpriešoje vyksta lietuvių vyskupo kanoniškasis procesas (*scrutinium*). Popiežius Grigalius XIII iš pradžių lyg ir nedalyvauja grumtynėse, bet vėliau vis dėlto į jas įtraukiamas. Kad iškilo didelė tautinė problema, nuncijui rašė ir Vilniaus vyskupas V. Protasevičius: “Visi Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės luomai yra susirūpinę, kad kas nors svetimas, į vyskupo sostą skiriamas, nepažeistų tėvynės įstatymų” (Ivinskis, 1987, p. 356). Bendrakultūrinę situaciją nusako ir vienas pirmųjų Vilniaus jėzuitų čekas Baltazaras Hostovinas (1569) laiške savo generolui į Romą: “Vartojamoji išlavintų ir kilmingųjų kalba yra lenkų, užsieniečiai kalba vokiškai, o kaimiečiai - lietuviškai. Tad reikėtų pagal kalbas ir pamokslininkų. Kas liečia lietuvių kalbą, ji turėtų būti vietoje išmokstama, kadangi kitur negalima tos kalbos mokyti (...). O jie klausosi labai” (ten pat, p. 363). Lietuviškai kalba tik kaimiečiai. Tuo tarpu net Vilniaus vyskupas V.

Protasevičius akcentuoja, kad kandidatas į vyskupus M. Giedraitis yra “visų mylimas ir moka žemaičių kalbą, kurios pagalba tarp savo avelių su didesne nauda galės darbuotis” (ten pat, p. 369). Apie lietuvių kalbos svarbą kalba ir pats nominatas laiške jėzuitų generolui, prašydamas paremti jo kandidatūrą Romos kurijoje: “Niekdo daugiau netrošku kaip Dievo garbės ir naudos tai vyskupijai, kuriai, padedamas Dievo, kalba lietuvių, kuri man yra įgimta, ir kitomis išorinėmis priemonėmis sieksiu nežemiško labo” (ten pat, p. 313). Iš to matyti, kad gimtoji kalba yra vertybė, galinti nulemti kandidatų į vyskupus pranašumą. Jaučiama bažnyčios tridentinė dvasia. Tuo tarpu Medininkų kurijos laiške popiežiui greta tų pačių kalbos argumentų yra ir naujų: “Sklandžiai mokėdamas kalbėti gimtąja žemaičių kalba nuoširdžiau ir našiau galės darbuotis čia buvusių gyventojų tarpe. Jis gi, tartum Dievo Apvaizdos įkvėptas, toks naudingas šiai vyskupijai, bet jis taip nepatinka tiems, kurie nemoka žemaičių kalbos” (ten pat, p. 332).

Iškeliamas Tridento susirinkimo pasmerkimas nepotizmas (didžiūnų noras artimus gimines aprūpinti geromis bažnytinėmis vietomis). Ir ne be reikalo. Iš Krokuvos nuncijus siunčia raštus kardinolui Galli sakydamas, jog “reikėtų palaukti su galutiniu Žemaičių vyskupo paskyrimu. Priešingu atveju būtų nuskriaustas Lovičio klebonas J. Voronickis, garbingas ir užsitarnavęs žmogus, o arkivyskupas (J. Uchanskis) būtų labai nepatenkintas” (ten pat, p. 385). Kandidatai į vyskupus turėdavo gauti karaliaus nominaciją. M. Giedraitis ją gavo, bet nuncijus vėl rašo kardinolui, kad karaliaus notaras neva laiške prašęs atsiprašyti popiežiaus, nes nominaciją M. Giedraičiui karalius “padarė iš užsimiršimo”. Klasta, pasirodo, ne mūsų laikų atradimas. Ir kardinolas lyg tarp kitko nuncijui į Krokuvą pakužda, kad nominatas į Žemaičių vyskupus “pirmiausia turi pasirodyti pas Jus, kad būtų galima padaryti procesą. Ir suprantama Jūs viską turėsite, o paskui duosite reikalingą pranešimą” (ten pat, p. 374). Visą nulems Lenkijos nuncijus. Panašu, kad nominato M. Giedraičio partija pralošta. Bet netikėtai reikalai pasikeitė ir Vatikano sekretorius kardinolas Galli skubiai rašo į Krokuvą nuncijui: “Jo Šventenybė nugarirdo tai, ką Jūsų malonybė rašote apie nominatus į Žemaičių vyskupiją, ir jam labai nemalonu dėl to ginčo, kuris atsirado” (ten pat, p. 377).

Vilniaus vyskupas V. Protasevičius katalikybei ginti buvo pasikvietęs jėzuitus, kurie ne tik jam, bet ir visai bažnyčiai darė didelę įtaką. Jiems atrodė, kad į liaudį reikia eiti per tautos kalbą. Jėzuitų vienuoliai P. Sunyer, Vega, S. Varšavickis buvo geri M. Giedraičio bičiuliai. Vienuolis Vega, ispanas, išmoko žemaitiškai ir vykdė misijas, S. Varšavickis buvo Vilniaus kolegijos rektorius. Jėzuitai daug nuveikė, kad Radvilų giminės jauniausioji šaka Jurgis Radvila 1581 m. taptų vyskupu, o po dviejų metų - kardinolu. Labai keista, kad perkeltas į Krokuvą po metų jis staiga mirė, nors turėjo vos keturiasdešimt. Jurgio Radvilos ir Merkelio Giedraičio bylos lietuviybės prasme tiesiogiai susijusios. Ne be aktyvios vyskupo Jurgio Radvilos veiklos Romoje Žemaičių vyskupo klausimu kažkas įvyko. Kardinolas Galli iš Romos

rašo į Krokuvą nuncijui, kad M. Giedraičio byloje dėl vyskupo sosto keičiasi reikalai, nes atvykęs „Vilniaus koadjutorius (Jurgis Radvila) rekomendavo man šitą reikalą kustošo (Giedraičio) naudai“ ir „be to, būdamas teisingai informuotas apie vieno ir kito kvalifikacijas, radau, kad kustošas (Giedraitis) bus tikrai tinkamesnis tarnauti tai Bažnyčiai negu antras. Patyriau, kad ir religijos dalykuose, kiek man žinoma, dėl jo nėra jokio įtari- mo“ (Ivinskis, 1987, p. 382). Krokuvą bando įvykius pakreipti sau naudinga linkme. Pasinaudodami tuo, kad Lenkijoje vis dar neišrinktas karalius, lenkų primas ir nuncijus nori laimėti laiko ir vėl rašo į Romą: „Arkivyskupas labai prašytų Jo Šventenybę, kad išsiuntimą (brevių) teiktųsi atidėti iki tol, kol geriau paaiškės tas reika- las ir ypač todėl, kad čia nėra tikrumo, kaip gerai mini- mas kustošas yra persiėmęs religijos dalykais“ (ten pat, p. 374). Jėzuito Pr. Sunyer laiškas savo generolui E. Merkurijaniui į Romą viską plačiau paaiškina: „Melchior Giedroitz, Vilniaus kustošas, karaliaus nomi- nuotas Žemaičių vyskupas, yra doras ir kilnus kunigas. Jis atliko mūsų rekolekcijas, ir manau, Jums, Tėve, jis jau buvo mūsiškių rekomenduotas iš Prancūzijos. Jeigu, Tėve, Jūs turėtumėt progos paminėti apie jį jo Švente- nybei ar kitiems, tai reikia žinoti, kad jis čia visų yra laikomas geru žmogumi. Todėl tikiu, kad iš Poznanės anie Jums, Tėve, parašys aiškiau“ (ten pat, p. 369). Pir- miausia pasidaro aišku, iš kur „Jo Šventenybė nugirdo“ apie M. Giedraitį, o antra - jėzuitai išanalizavo Lietuvos situaciją ir tiesiogiai ar netiesiogiai įtraukė visą savo organizaciją, kad sukurtų ir įtvirtintų Lietuvos bažnyčios tautinę hierarchiją.

1576 m. sausio 16 d. rūmuose, prie šv. Petro sosto, įvyko Romos kurijos kardinolų posėdis, kur buvo svars- toma „Melchioris Giedroitz“ byla. Referavo kardinolas Farnese. Trumpame protokole užrašyta, kad M. Giedrai- čiui tada buvo 40 metų, išmanė kanonų teisę ir teologiją, buvo atlikęs „tikėjimo išpažinimo formulę“. Ši diena ir laikoma Melchijoro Giedraičio išrinkimo Žemaičių vys- kupu data. Pirmą kartą lietuviybė buvo pagrindinė verty- bė, kuri nulėmė ir skiriamos asmenybės reikšmingumą. Svarbiausia, kad tautinė idėja pirmą kartą taip stipriai suvienijo bažnyčios bei valstybės galinguosius ir nuk- reipė Lietuvos bažnyčios kūrimo kryptimi.

Žinoma, netekti įtakos Lietuvai yra sunku, po mėne- sio (1576 02 15) į Romą atėjo paskutinis liūdnas nunci- jaus arkivyskupo V. Laureo laiškas Žemaičių vyskupo klausimu: „Žinia apie brevijų išsiuntimą Žemaičių vys- kupijos reikalu Vilniaus kustošo (Giedraičio) naudai atneš arkivyskupui (J. Uchanskiui) nemaža nemalonu- mo. Jis turėjo vilties, kad Jo Šventenybė galėjo palaukti, kol bus sužinotas naujojo karaliaus noras“ (Ivinskis, p. 387).

Prasideda vyskupo Merkelio Giedraičio epocha Že- maičių vyskupystėje. Dievobaimingas vyskupas atrado „bažnyčias uždarytas, begriūnančias, kunigų vos keletą besant, žmones netikėliais arba stabmeldžiais tapusius“. Lietuviybė, buvusi pagrindinė korta kovoje dėl sosto, tampa naujo vyskupo veiklos programa: „Nuo Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevyčios išmeldęs keleto ku-

nigų, mokačių lietuviškai, tūlyd pavedė jiems bažny- čias ir klebonais padarė“ (M. Valančius, 1972). Trūko mokytų lietuvių. „Surinkę mokslus katalikų jaunikai- čius, mokė Alsėdžiuose. Pats steigė jiems maitnastį ir apdarą, o pamokęs šventė į kunigus“ (M. Valančius, 1972, p. 90). Taip Alsėdžiuose vyskupas M. Giedraitis iš paprastų bernelių išsiugdė daug garsių pamokslininkų ir pagalbininkų sielovados darbui: garsūs lietuvių pa- mokslininkai vysk. Merkelis Geiša, povyskupas Jonas Kazakevičius, kapitulos nariai povyskupas Jonas Više- mirskis, Mikalojus Daukša, Mikalojus Pavietra, Matas Bubinauskas, Kristupas Dirvoniškis, Juozapas Gardiš- kis, Petras Petkūnas; klebonai Baltrus Krešinskis, Kris- tupas Sukšta, Matas Kubilinskis, Andrius Burčakas, Jurgis Kelpša.

Tai, žinoma, ne tik pastoracijos darbui parengti kuni- gai. Kaip bažnyčios hierarchas ir senato narys dalyvau- damas darant politinius sprendimus, vyskupas M. Gied- raitis buvo uolus „valstybinės Lietuvos sąmonės“ ugdy- tojas. Tai, ką jis galvojo ir darė, išsakė jo mokiniai: „Nė- ra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevertotų savo gimtosios kalbos. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, vieš- patysčių sargas. Mes esame vienas kūnas ne tik Kristuje, bet ir tėvynėje“ (Daukša, 1990, p. 33). Tai M. Daukšos žodžiai, bet pati idėja apie vieną kūną Kristuje ir Tėvy- nėje yra išskentėta paties vyskupo M. Giedraičio. Tai leidžia teigti, kad jį supo buvę žymūs Lietuvos valstybi- ninkai - Mikalojus Radvila-Našlaitėlis, Jurgis Radvila, Leonas Sapiega ir, žinoma, karvedys Jonas Chodkevi- čius.

Pagaliau daug ką pasako ir žygiai, lėmę M. Daukšos knygos pasirodymą. „Žemaičių vyskupas už savo lietu- višką postilę, kurią jam pažadėjome gavėnioje, prieš kolegijos vizitaciją išspausdinti, atsiuntė 500 auksinių apmokėti daliai spausdinimo išlaidų“, - rašo Vilniaus jėzuitų kolegijos dvasios tėvas Adomas Brokus (I- vinskis, 1987, p. 427). Reikia priminti, kad knygų išlai- dos turėjo būti padengtos, o pardavinėti knygos neleido jėzuitų įstatai. To meto sąlygomis vyskupas turėjo 3000 auksinių metinių pajamų. Knyga kainavo 50 grašių, o jautis - 100 grašių. Taigi už knygas („Postilę“) vyskupas turėjo sumokėti maždaug trečdalį savo metinių pajamų.

M. Giedraitis visu savo gyvenimu siekė įrodyti, kaip sakoma „Postilės“ prakalboje, kad žmonės vertingi tik „vartojimu savo gimtosios kalbos, kuri kelia ir stiprina pilietiškumą, santaiką ir brolišką meilę“ (Daukša, 1990). Tai reikšminga ir nauja, kai kalbai suteikiamas Dievo ir žmogaus ryšininko rangas, metafizinės jungties sąlyga.

M. Giedraitis lietuvių kalbą garsino visomis priemo- nėmis. Būtent jis iškėlė giedojimą iki bažnytinės apei- gos. „Vyskupas, dideliai mėgdamas dailiame giedojime (...) surinko apstų būrį giedotojų, kuriuos išmokęs kaip vien reikiant giedoti, vežiojosi su savim visur, kur mi- šias giedoti pats ketino“ (M. Valančius, 1972, p. 98).

Vyskupo M. Giedraičio asmenį ir jo veiklą vertino net lenkų istorikai: J. Bartaševičius rašo apie M. Giedraitį kaip apie „lietuviybės prietelių, kuris rėmė liaudies kalbą“, bet čia pat priekaištuoja, kad jis esąs iš

tų „užsikirtėlių lietuvių, kuriems vaidenasi Vytauto laikų nepriklausomybė“, ir jo valingą siekimą Lietuvai valstybingumo vadino „jautriu provinciališkumu“ (Ivinskis, 1987, p. 316). Ir už tai ačiū. Mes, lietuviai, manome, kad „kolei skambės pasaulyje lietuvių kalba, vyskupo Merkelio atmintis bus gyva ir brangi“ (Skvireckas, 1909, p. 16).

Vyskupas Antanas Tiškevičius (1740 - 1762)

Labai sunkus kaltinimas Katalikų Bažnyčiai - raganų deginimas. 1484 metais popiežius Inokentijus VIII išleido bulę „Summis desiderantes“, 1487 metais pasirodė „Raganų kūjis“ - dogmatika apie tikėjamą raganomis. Tai beprotystė, tapusi sistema. Tos beprotystės viršūnė buvo tarp 1490 ir 1650 metų. Žmonija žino ne vieną panašų visuotinės šizofrenijos protrūkį. Tai ir Prancūzijos „piemenėlių“ žygis į Avinjoną XIV a., kai buvo išžudyti beveik visi 15 - 20 metų jaunuoliai, ir chunveibizmas Kinijoje, bolševizmo ir fašizmo tautų genocidai, Tibeto tragedija... Mus domina Lietuvos katalikų bažnyčios vaidmuo ano, to baisaus bendruomenės supriešinimo procese. Kas pasėjo supriešinimo sėklą, kuri vėliau, šimtmečiams bėgant, keletą kartų atgis ir naikins mūsų tautos dvasią kaip maras.

Jau M. Valančiaus laikais, praslinkus trims šimtams metų, bajorų ir valstiečių požiūris į katalikybę pasikeitė. Apie bajorus vyskupas rašo: „Daug tų bedievių be kunigo išmirė, o klebonus, nevedinant atvažiuavusius, išginė. Ne vienas dar saviškiams įsakė, kad jo kūno kapuose nelaidotų, bet jeb kame ant kalvos, tarsi patys nusimanė nevertais esantys typsotis šventoje vietoje“ (M. Valančius, 1972, p. 394).

1725 metų jėzuito Dochtoravičiaus ataskaita patvirtina anksčiau išsakytus teiginius ir iškelia naujus: „Viena moteris įskūsta dėl raganavimo - tačiau įskundėjai to įrodyti negalėjo - kaime susirinkusių kilmingųjų buvo pasmerкта ant laužo, į kurį ji gyva buvo įmesta. Parengta dviasiskai, savo baisią mirtį liepsnose (jose dėl budelio nepatyrimo ji ilgai turėjo kankintis) kantriai ir drąsiai iškentusi, ji pasitraukė į vėsumas“ (Lebedys, 1976, p. 212).

Rašte jaučiamas nepritarimas nuosprendžiui, simpatizuojama nuteistajam. Tautinė dvasininkija stoja ujamo ir beteisio žmogaus pusėn. Tai irgi labai svarbu kultūros istorijai. Pagaliau 1752 metais Žemaičių vyskupijos sinodas, vadovaujamas vyskupo Antano Tiškevičiaus, paskelbia griežtą nutarimą dėl raganų teismų: „Su dideliu širdies skausmu labai dažnai girdime, kad susirinkę keli teisėtu būdu nepaskirti pasauliečiai teisėjai, remdamiesi kokios nors senės svaičiojimais, tuščiais spėliojimais, pranešimais bei skundais, teisia šiaip jau nepriekaištingo gyvenimo vyrus ir moteris kaip burtininkus ir raganas, prieš tai gavę tik tuščią ir neteisėtą kokio nors skundiko priesaiką ar neleistinu būdu atlikę tyrimą vandeniui; jie elgiasi su tais asmenimis niekur nepraktikuojamais ir įstatymų nenustatytais būdais: kiša surištus į statines, paskui atiduoda į nagus budeliui, kuris kankina juos tris dienas, kas dieną po tris kartus; degina ugnimi,

neleisdamas po kiekvieno kankinimo atsigaiveliot, vėl kiša į tas pačias statines, surišęs už nugaros rankas ir užrišęs akis. Pagaliau nelaiminguosius, po tiekos kankinimų visiškai netekusius jėgų, arba išplaka ir išvaro iš gyvenamosios vietos, jeigu jie pripažįstami nekaltais, arba žiauriai sudegina; be to, daugeliui žmonių užtraukiama negarbė, apšaukiant juos raganavimu įtartųjų bendrininkais“ (Lebedys, 1976, p. 202).

Supriešinimas, sąskaitų suvedinėjimas, kerštavimas pasiekė tokį lygį, kad žudynių proceso nebebuvo galima sustabdyti. Raganų laužuose buvo sudeginta - pirmą kartą - gamtos ir žmogaus vienybė, gentainių bendrijos bičiulystė. Ir vis dėlto vyskupas A. Tiškevičius surado būdą, kaip pažaboti sąmoningai ir nesąmoningai kursotą beprotybę: paskelbė kito žmogaus apkalbą raganavimu mirtina nuodėme, kurią tik klebonas gali atleisti per išpažintį.

Visa tai pasakojama tam, kad suprastume tą didžiulę Katalikų Bažnyčios įtaką lietuvių kultūros raidai vėlesniais laikais ir apskritai tautos likimui sunkiausiais Lietuvai laikais: spaudos draudimas, nepriklausomos valstybės atkūrimas, karai, bolševikinis genocidas ir pagaliau tautos atgimimas.

Motiejus Valančius (1850 - 1875)

Kas būtų dabar Lietuva, jei ne Didysis Žemaičių vyskupas Motiejus. Visi epitetai jam dera ir nėra perdėti: geras ganytojas, mokytojas ir švietėjas, skriaudžiamųjų užtarėjas, vaikų bičiulis, blaivybės ir lietuviybės apaštalas. Ir svarbiausia, Motiejus Valančius buvo didis politikas. Jis turėjo aiškius ilgalaikius tikslus ir žinojo, kaip tų tikslų siekti. Visiems jo darbams reikėjo stiprios valios, sugebėjimo analizuoti situaciją, kelti idėjas ir parengti žmones toms idėjoms įgyvendinti. Prieš visą didžiulę Rusijos imperiją stovėjo vienas Motiejus. Viso jo gyvenimo tikėjimas ir viltis telpa į vieną testamentą sakinį: „Kentėkite visa, ką daleis Viešpats; nerūgokite ir žinokite, jogei sulauksite gadynės, kurioje praslinks persekiojimai ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčiose žemaitiškai ir lietuviškai šventas giesmes“ (Puzaras, 1992, p. 221).

Valančiaus gyvenimą, jo poveikį mums reikia apžvelgti dviem požiūriais - tautiniu-politiniu ir žmogiškuoju. Tai, kas testamente pasakyta, nėra susitaikymas ar pasyvumas, bet gyvenimo būdas, gebėjimas išsilaikyti didžiausių nelaimių akivaizdoje. Tai jo filosofija. Vytautas J. Bagdonavičius, MIC, teigia, kad M. Valančius „yra toks žmogus, kurio nelaimės nevaldė“ (Bagdonavičius, 1975).

Visa M. Valančiaus veikla kyla iš jo realios ir gana veiklios meilės žmogui. „Neimkit nė į rankas 'graždančios'. Neleiskite vaikų į rusiškas mokyklas. Mokykitės skaityti lietuviškai. Prižadėkit negerti svaiginamų gėrimų“, - šaukė vyskupas. Bet tai nėra siauras nacionalizmas, o lietuviybė, kaip bendroji žmogaus vertybė, kuri neteislingai naikinama grubuoniškais tikslais. M. Valančiaus lietuviybės samprata susijusi su M. Daukšos ir M. Giedraičio pažiūromis, ją toliau tęsia Vydūno kova su

germanizacija, V. Borisevičiaus partizaninė kova prieš naujųjų rusų bolševikinį genocidą, ir dabartinio Žemaičių vyskupo A. Vaičiaus tautiškumo samprata. Yra ryškus genetinis paveldimumas.

Tiesa, M. Valančiaus raštuose galime rasti ironiškų posakių apie apgaulinėjančius vengrus, smuklininkus žydus, nesąžiningus čigonus, smerkiamos mišrios vedybos su rusų kareiviais. V. Bagdonavičius mano, kad tai yra “dorovinės ir pastoracinės kilmės nuostatos”.

Geriausiai vyskupo požiūrį atskleidžia santykiai su kunigais: vienų jis nemėgo, persekiojo, o kitus labai vertino, mylėjo ir globojo. Pavyzdžiui, Adakavo klebonas F. Žukovskis susilaukė specialaus vyskupo aplinkraščio, kuriame uždraudžiama be vyskupo žinios duoti išrišimą. Kunigas nemalonėn pateko už sukilėlių ryšininko Stankevičiaus įdavimą žandarams. Iš didžponių kilęs Smilgių klebonas Mesnauskas už pasipūtimą ir neveiklumą irgi pateko į Židikų filiją, perkraustytas net su sargyba. Tuo tarpu didžiausią palankumą jautė pusbroliams kunigams Dovydaičiams, kurie rūpinosi lietuviškomis knygomis, švietimu, ištremtiems kunigams M. Veitui iš Ylakių, A. Juozevičiui iš Ariogalos rizikuodamas nuolat į Sibirą siųsdavo klebonų atlyginimus. Pagrindinis vertės kriterijus - tarnavimas lietuvybei, lietuviškai bažnyčiai ir kultūrai.

Skriaudžiamo ir ujamio lietuvio motyvas iškelia M. Valančių kaip naujo, visuomeniško tipo dvasininką, akcentuoja jo, kaip tautos vado, savybes.

Tai, kad M. Valančius sukūrė Lietuvos švietimo ir knygų leidybos sistemą be valstybės ir prieš imperiją yra jau politinė ir kultūrinė, o ne vien tik religinė jo veikla. Atmetus politines veiklos formas, negalima būtų vykdyti religinių. Dabar protu nesuvokiama, kad visa Rusijos imperija, kol vyskupas M. Valančius apaštalavo Žemaičių vyskupystėje, nesugebėjo jo sunaikinti. Tiksliau, fiziškai jiems daug ką pasisėk sunaikinti, bet dvasiškai M. Valančius išliko laisvas ir nepalaužtas iki mirties.

Yra išlikę autentiškų pasakojimų apie vyskupo M. Valančiaus ir vaikų santykius. Tai liudija kunigai A. Juozapavičius, Vaižgantas, Maironis. G. Valančiaus knygoje skaitome:

“Žmonėms, labiausiai vaikams, buvo begaliniai geras. Kai kur važiuodavo, liub lieps į vežimą įkelti geldą barankų ir vaikams davinėjo”.

“Po spavėdnės liub kapeiką duos ar po dvi. Mes buvom nuskurę. Išklausinėdavo, ar turi mamą, tėvą”.

“Važiuodamas pamatė vaikiuką prie šieno žago besėdintį. Išlipo iš vežimo, nuėjo prie žago, sėdosi šalia ir vaikus sušaukęs su jais kalbėjosi”.

“Sykį man nuėjus prie vyskupo spavėdnės, vyskupas užklausė: ‘Kodėl tu tokiame dideliame balakone?’ Sakau: - ‘Ne savo, nes neturiu, o brolio’. - ‘A! Tai per tave brolis turėjo namie pasilikti. Eikš po visam į palocių’. Nuėjau, tuojau išėmė mierą ir jau kitą nedėlią turėjau savo balakoną”.

“Sykį jis atvažiavo ant ežero žiūrėti, kaip ten žuvis gauda. Aš buvau mažas ir stovėjau atokiau ant ežero kranto. Žiūriu, vyskupas! Aš tuoj prie jo, į rankelę bučiuoju, o jis: ‘O ką tu čia, Joneli, dirbi?’ (Jis vadino Jo-

neliais, Juozeliais visus vaikus.) Sakau: ‘Renku varla-kaušius, sergu drugiu, kuriuos sudeginus reikia gerti’. Jis man sako, kad aš tų bjaurybių negerčiau ir liepė pas save ateiti į Varnius. Davė pročkelių ir pasveikau”.

“Visų šventų vakarą prie grabo, būdamas jau apsirėdęs su kapa, įkišęs galvą pamatė mane, ištiesė ranką ir pritraukė mane arčiau: ‘Šen, šen, tu mažas, nori matyti!’”. (G. Valančius, 1978, p. 288).

O kiek dar pasakojimų apie nudegusius, alkanus, skriaudžiamus vaikus, kurie sušildavo ir išgydavo vyskupo namuose. Yra žinomi gubernatoriaus įsakymai sekti Valančiaus namus, kurie neįvykdomi, nes vaikai, pamatę svetimą, besisukiojantį prie jų vyskupėlio namų, mušdavo akmenimis. Gubernatoriui skundžiamasi, kad ir vyskupo tarnai esą išaugę iš tų pačių gatvės vaikgalių.

Asmenybei suprasti, ypač po tiek metų, viskas svarbu. Kalbama, kad senutė vyskupo mama visada būdavo sodinama garbingiausioje vietoje prie svečių stalo. J. Tumas yra radęs lenkų pedagoginėje vaikų knygelėje aprašytą dviejų vyskupų - Holoviskio ir Valančiaus - ypatingą dėmesį savo motinoms: “Neilgai trukęs po savo konsekracijos, vyskupas Motiejus Valančius iškilmingoje draugystėje dvasiškųjų vyko į gimtinį sodžių, peržengęs slenkstį trobelės, kur gyveno jo motina, puolė jai po kojų ir prašė palaiminimo. Susigraudenusi senutė ištiesė į aną rankas ir, darydama ant jo kaktos kryžiaus ženklą, tarė virpančiu balsu: ‘- Sūnau, laiminu tave pirmą sykį, kad ant svieto atėjai; laiminu antrą sykį, kad į dvasiškąjį stoną tave išleidžiau, šiandieną laiminu tave tretį sykį. O dabar, vyskupe, - tarė priklausdama prieš jį, - tavo motina meldžia palaiminimo’ ” (Chociszewski, 1896, p. 20).

Peršasi dvi išvados: Valančius buvo gailios širdies, linksmas ir švelnus žmogus, antra, jo veikloje nebuvo nesvarbių dalykų - viskas buvo daroma vienam tikslui.

Kai vartai anų metų liudininko A. Rusecko parašytą kovų dėl spaudos laisvės metraščių - dviejų tomų veikalą “Knygnešys”, - kiekviename puslapyje mirga represuotų, ištremtų, tardytų kunigų pavardės. Bažnyčios, vadinasi, ir Žemaičių vyskupo M. Valančiaus dalyvavimas buvo nepalaužiamas. “Carinė Rusija gerai suprato, kad nebus sunaikintas katalikų tikėjimas Lietuvoje ir nuslo-pinta tautinė sąmonė liaudyje, nuolatos kils riaušės ir pasipriešinimas carinės valdžios rusinimo politikai. To siekdama ji ėmė uždarinėti vienuolynus ir bažnyčias, ugdžiusias lietuvių liaudies gilų tikėjimą ir meilę savo kraštui. Žemaičių vyskupijoje buvo uždaryti 46 vienuolynai ir 23 bažnyčios bei koplyčios” (Kudarauskaitė, 1993, p. 5). Yra žinomas vyskupo M. Valančiaus įsakymas: “Maskoliams bažnyčias atimant, katalikai turi ne vien šiaip jau vyresnybės melsti, kad to nedarytų, bet dar turi susibėgti visos parapijos žmonės, vyriški ir moteriškos, vakarčiu nešinos. Turi pripildyti, apgulti bažnyčią ir neleisti maskolių prie Dievo namų. Pačioje bažnyčioje turi naktavoti ir su ašaromis giedodami turi melsti Viešpaties, idant gelbėtų šventą savo bažnyčią (...). Jei kurį žmogų maskoliai muštų, kapotų, čaižytų su bizūnais, vis tai turi iškentėti. Taip darė Tytuvėnų parapijonys, taip darė ir Minsko gubernijos katalikai, išplėšiant jiems

bažnyčias. Po kelias dienas ir naktis gulėjo bažnyčioje ir šventoriuje, dėl to sakau, joguei yra reikalingas vakartis” (M. Valančius, 1929, p. 83). Dar V. Biržiška yra pasakęs, kad Valančiaus laikais lietuvių “liaudis virsta tauta - ‘Aušrai’ dar nepasirodžius”. Ši vado valia jau vyskupui mirus buvo pritaikyta ginant Kražių ir Kęstaičių bažnyčias. Taikaus nepaklusnumo metodika taikyta ir mūsų laikais - 1991 m. ginant Lietuvos TV bokštą. Viskas iš tos pačios Valančiaus dvasios.

Vyskupas Mėčislovas Paliulionis (1883 - 1908)

Ilgai vilkinusi, rusų carinė vyriausybė Žemaičių vyskupu pasiūlė tvirtinti Mėčislovą Paliulionį. Tikėtasi, kad šis bus lojalus Rusijai. Bet M. Valančiaus dvasia dar buvo gyva. Konfliktas kilo Veiviržėnuose 1885 m., kai vietos klebonas išvien su rusų mokytoju pradėjo aktyvią vaikų rusinimo akciją mokykloje. Vyskupas M. Paliulionis į Veiviržėnus paskyrė jauną lietuviškos orientacijos kunigą Antaną Jasinskį. Kauno gub. Žandarų valdybos viršininkas (1885 04 09) pranešė Vilniaus generalgubernatoriui A. Jasinskio žodžius, pasakytus vaikams: “Dabar verčia jus kalbėti rusiškai, o jeigu rytoj bus kitas caras, pavyzdžiui, lenkas, tai jūs turėsite kalbėti lenkiškai. Kadangi esate katalikai, tai jūs privalote kalbėti žemaitiškai” (Vidmantas, 1994, p. 60). Kun. A. Jasinskis buvo uždarytas į Kalvarijos vienuolyną. Kilo riaušės. Naujai paskirtas kunigas P. Cechanovskis tęsė savo pirmtako darbą. Vyskupas M. Paliulionis sumanė šį konfliktą panaudoti lietuvybei ir bažnyčiai stiprinti: arkliuku nuvyko į Šilalę ir ten demonstratyviai įteikė komuniją Veiviržėnų pasipriešinimo vadams valstiečiams Juškai, Kravlakiui ir Klipštai. Audiencijos metu “rodė didelę pagarbą Veiviržėnų mokyklos tikybos mokytojui kun. P. Cechanovskiui, jį kelis kartus pabučiavo, padarino toliau priešintis mokinių rusinimui” (ten pat, p. 62). Tai religinio-tautinio sąjūdžio taša, Žemaičių vyskupų lietuvybės politikos dalis.

Po Valančiaus daugelis Žemaičių vyskupų rėmė nacionalinį kultūrinį judėjimą. Ypač tai pasakytina apie Žemaičių vyskupą M. Paliulionį. Juo džiaugėsi ir kun. Katelė. Dar 1899 m. po Palangos klotimo teatro spektaklio G. Petkevičaitė-Bitė rašė: “Prie mūsų jaunų užsispyrėlių - kai kam gali labai nuostabu pasirodyti - prisidėjo vyskupas Paliulionis, kuris tada irgi buvo atvykęs Palangon savo sugverusios sveikatos taisyti. Paklausė tik mane:

- Ar nieko toje jūsų ‘Pirtyje’ nebus prieš tikyba?

Sužinojęs, kad nieko tokio nėra, pažadėjo skatinti visą ponybę - Oginskius, Tiškevičius ir kitus čia viešinius, mūsų sumanymą palaikyti.

- Turi parodyti, kad jie lietuviai, - kalbėjo senelis. Tokia parama iš vyskupo pusės pridavė ir mums nemaža energijos ir pasitikėjimo savimi. Be galo simpatinga buvo iš vyskupo pusės tai, kad jis drauge su mumis visus vargus tada gyveno. Nepraslinkdavo kelių dienų, kad nebūtų manęs kvietęsis atpasakoti jam smulkiai mūsų ruošimosi ir džiaugdavosi kiekvienu laimėjimu, ir nuliusdavo nepasisekimais” (Petkevičaitė-Bitė, 1927, p. 2).

Nors vyskupas tais metais buvo rusų valdžios stipriai spaudžiamas (iš bažnyčios buvo atimtos žemės, sumažintos ir panaikintos algos), bet Palangos klotimo spektakliui paremti sumokėjęs dešimt auksinų. Tik padejaves, kad daugiau nebeišgalys. Vyskupas norėjo, kad lietuviškas spektaklis pavyktų ir paliktų didelį įspūdį. Neįtikėtina, kad jo rango žmogus taip elgtųsi, bet “paskutinė valandą prieš vaidinimą važiavo nuo vieno didžponio prie kito, skatindamas į spektaklį” (ten pat, p. 39). Pats vyskupas spektaklyje nedalyvavo, pasiteisinęs, kad “nebuvo dengtos ložės, kur pagal savo luomą galėtų toje iškilmėje dalyvauti”. Reikia manyti, kad tai būta vyskupo diplomatijos.

Vyskupas Pranciškus Karevičius (1914 - 1926)

Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus likimas paradoksaliaus ir kontraversiškas. Tarybinė Lietuvos enciklopedija nurodo, kad “gimė 1861 m. rugšėjo 30 d. Giršinuose, Skuodo rajone, ir mirė 1945 m. gegužės 30 d. Marijampolėje. 1914 - 26 m. Žemaičių vyskupas, 1918 m. Berlyne tarėsi dėl Lietuvos buržuazinės valstybės įkūrimo, nuo 1926 m. įstojęs į Marijonų ordiną, gyveno Marijampolės Marijonų vienuolyne” (Tarybų (...), 1986). Į akis krenta tam tikras asmenybės dramatismas - 1918 m. vyskupas tariasi dėl Lietuvos valstybės, o po aštuonerių metų jau visko atsisako ir užsidaro vienuolyne.

Pirmiausia pažiūrėkime, kas slypi po labai ramia enciklopedine fraze “tarėsi su Vokietijos valdžia...” Lietuvių draugijos, veikusios Petrograde ir Voroneže, siunčia vyskupą P. Karevičių į Lietuvą su priesaku, kad “pirmiausia jis turi perduoti mūsų veikėjams Vilniuje tą bendrą mūsų ūpą ir mūsų įsitikinimą laimėti po karo nepriklausomybę Lietuvai, sustiprinti moraliai ir padarinti juos, jei galima užsistoti juos prieš okupacijos valdžią, pavartojant vyskupo autoritetą, Lietuvos teises ginant” (Yčas, 1936, p. 147). Reikia atminti, kad vyko karas. Norint aplenkti frontą, reikėjo važiuoti per Skandinaviją, gauti leidimus ir vizas. Pagaliau Kaunas. Prisiminimuose skaitome: “Tą pačią dieną, kurią sugrįžau į Kauną, teko padaryti vizitą vokiečių štabo viršininkui Oberquartoir meister, general Intendant Eisenhort Rathe. Priėmė mane asistencijoje savo pulkininkų ir prabilo:

- Iš jūsų Ekscelencijos ir Jums priklausomos dvasiškių reikalauju aš visiško paklusnumo visiems vokiečių įsakymams.

- Jūsų Ekscelencija, - atsakė vyskupas, - Lietuva vokiečių yra okupuota, bet ji nėra prie Vokietijos prijungta (...). Kiek reikalinga tvarkai palaikyti, mes Jūsų įsakymų klausysime” (Yčas, 1936).

Susidūrimai su vokiečių valdžios valdininkais okupuotoje Lietuvoje sekė vienas po kito. Kunigaikštis Isenburgas pasityčiodamas iš Lietuvoje vykstančios kovos už blaivybę Blaivybės draugijos pirmininkui kun. Galdikui pasakęs, kad “lietuviai mums, vokiečiams, turi būti dėkingi, kad mes pavelyjame jiems šnapsą gerti”. Vyskupas P. Karevičius kaupė skriaudas ir pagaliau, kai tas pats kunigaikštis atsiuntė vyskupui reikalavimą “vi-

sus vokiečių raštus skelbti iš sakyklos” ir raginti gyventojus siųsti savo vaikus į vokiečių kuriamas mokyklas, pakilo į grumtynes. Pirmiausia jis tų raštų nepasirašė. Tada kunigaikštis įtūžęs pareiškė, kad jis *zwingen* (prievara) galės tai padaryti. Žinomas vysk. P. Karevičiaus atsakymas: “Jūs galite mane į kalėjimą įmesti, Jūs galite mane sušaudyti, bet mano sąžinės priversti, aš tikiu, jums nepavyks. Aš pasielgsiu taip, kaip Šv. Tėvas išspres” (ten pat, p. 151 - 152). Deja, šitas konfliktas su vyskupu kunigaikščiui Isenburgui liūdnei baigėsi. Būdamas Berlyne vysk. P. Karevičius susitiko su feldmaršalu Hindenburgu, aplankė generolą Ludendorfą ir palengva diplomatiškai įtaigiai įrodė, kad lietuviams būtinos tik lietuviškos mokyklos, kad per sunkūs kariniai rekvizitai, kad Lietuvos tarybos veikla ne tokia jau baisi Vokietijai, o gal ne pro šalį ir iš viso paremti Lietuvos nepriklausomybės siekį. Ir lyg tarp kitko pasakė, kad kunigaikščio Isenburgo elgsena Lietuvoje daro vokiečiams gėdą. Suprantama, kunigaikštis buvo atšauktas. Vizito metu pas reichskanclerį grafą Hertlingą paaiškėjo, kad generolas Ludendorfas nuteikė kanclerį Lietuvos nepriklausomybės pripažinimui. Šis pokalbio pabaigoje pažadėjo vyskupui pats vykti pas kaizerį ir prasarė, kad turįs viltį parvežti Lietuvai nepriklausomybės “Urkunde”. 1918 m. kovo 23 d. ryte Berlyne pasirodė Lietuvos tarybos įgaliotiniai - A. Smetona, dr. J. Šaulys ir kun. J. Staugaitis. Jau kitą dieną (1918 m. kovo 24 d.) Vokietijos kaizeris pasirašė “Urkunde” - Lietuvos pripažinimo aktą. Taigi žodį “tarėsi” tikriausiai reikėtų pakeisti į “Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius kovėsi už Lietuvos nepriklausomybę”.

Dramatizmas prasideda 1926 metais. Žemaičių vyskupui P. Karevičiui suteikiamas arkivyskupo titulas, bet kartu naujai įsteigtos Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupu metropolitu paskiriamas J. Skvireckas. Ką reiškia Tarybų Lietuvos enciklopedijos parašymas, kad P. Karevičius “nuo 1926 m., įstojęs į marijonų ordiną, gyveno Marijampolės marijonų vienuolyne” (Tarybų (...), 1986, p. 218)?

Yra žinoma kun. Stakelės kalba, pasakyta per vyskupų K. Paltaroko ir J. Kuktos konsekracijos pietus Kauno seminarijos būstinėje 1926 m. Ten dalyvavo arkivyskupas J. Matulaitis, J. Skvireckas, P. Karevičius, vyskupai K. Paltarokas, J. Kukta, J. Staugaitis, A. Karosas, M. Reinys, O'Rourk. Būtent ši kun. Stakelės kalba ir tai, kad ji buvo pasakyta tokiu laiku ir dalyvaujant visai aukščiausiai dvasinei vadovybei, šį tą paaiškina, atskleidžia vidinio konflikto priežastis. “Mes džiaugiamės geru vyskupu lietuviu. Mes pažįstame gerai Ekscelenciją J. Kukta. Jis mums padės atgauti vėl sulenkintus savo brolius ir padarys savo tautai naudingus ir vertus lietuviu vardo. Jis atgaivins Trakus ir visą sulenkintą kraštą. Bet vyskupas Kukta ras sunkų darbą. Jis turės kovoti sodžiuje su antikristu. Mūsų sodžius demoralizuotas, religija silpnėja, bedievybė viršų ima. Todėl aš nepagirsiu tų Lietuvos klebonų, kurie šiuo metu meta savo klebonijas ir stumiasi prie valdžios, eina į Kauną ministeriauti, politikuoti” (Yčas, 1936, p. 162). Tie, kurie dalyvavo tose išskilmėse ir girdėjo kun. Stakelės kalbą, sakė, kad ji

“sukėlė didelį nerimą vienų ir pritarimą kitų”. Ar nebuvo ši kalba nutaikyta į arkivyskupą P. Karevičių? Juk jis kaip tik galėjo būti apkaltintas “politikavimu”: yra žinomi jo žygiai ginant lietuvių ir latvių kalbą bažnyčiose, veikla derinant Lietuvos ir Šv. Sosto santykius, jis net pašventino pirmą Lietuvos kariuomenės vėliavą. O jei dar priminsime diplomatinės grumtynes dėl nepriklausomybės Berlyne, tai piktesnio “politikieriaus” ir nesurasi. “Būdamas tvirtos sveikatos, galėjo dar daug padaryti, - prisimindamas Žemaičių vyskupą Pranciškų Karevičių rašė M. Yčas, - bet vyriausioji Bažnyčios valdžia kitaip pasielgė. Jai, matyt, vyskupas P. Karevičius per daug tautinis veikėjas buvo pasirodęs” (Yčas, 1936, p. 161). Deja, istorija dažnai kartojasi. Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus likimas beveik paraidžiui kartojasi mūsų dienomis. Pavyzdžių, kai už tautiškumą vyskupai (ir ne tik vyskupai) apšaukiami “politikieriais”, nereikia toli ieškoti.

Vyskupai Vincentas Borisevičius (1943 - 1947), Pranas Ramanauskas (1944 - 1959)

Carinės Rusijos laikų nepalyginsi su bolševikų Rusijos okupacija. Pokario metais Žemaičių vyskupas V. Borisevičius, kaip ir jo pirmtakai, darė tai, ką vyskupas privalėjo daryti. Bet, deja, jo veiklos aprašymai išliko tik viename kitame NKVD tardymo protokole: “Reikėjo maisto ir ginklų. Kubiliui pavyko užmegzti ryšį su vyskupu Borisevičiumi. Maisto atžvilgiu labai daug padėjo vyskupas” (Raudonis, 1995, p. 166). Pažymima, kad partizaninį judėjimą rėmė kunigai Olšauskas, Kiela, Šikšnius ir Rietavo klebonas Alminas. Kitoje vietoje pateikiami jau ir antrojo pokarinio Žemaičių vyskupo P. Ramanausko parodymai, kuriuose minimas “Žemaičių legionas”, slaptas susitikimas pas vysk. V. Borisevičių. “Žemaičių legiono” vadas A. Kubilius nurodo, kad “1945 metų vasario 24 - 25 d. vyko LLA Telšių apskrities štabe pirmasis organizacinis posėdis. Kunigas Pranas Gustaitis aprūpino dokumentais - apie 40 - 50 dokumentų suteikė” (Karalius, Budginas, 1993, p. 46).

Tai beveik viskas, ką galima pasakyti apie šiuos du Lietuvos bažnyčios kankinius ir Žemaičių vyskupus. Žmonės žino, kad vyskupas V. Borisevičius nužudytas Vilniuje, o jo kaulėliai dar tik ieškomi. Bet pamėginkite apie šiuos vyskupus ką nors rasti žinyuose - nieko nėra. Jų ir nebuvo. Ne tai, kad jie komunistams buvo nemalonūs, bet jų iš vis nebuvo ir nėra. Pats sumanymas visiškai sunaikinti, ištrinti žmogų, savo oponentą, yra siaubinga karingojo ateizmo idėja, bet siaubingiau tai, kad buvo sukurta bazė toms idėjoms įgyvendinti - fizinė ir teisinė. Žinoma, jeigu tie du vyskupai būtų buvę tik “mišiu meisteriai” (Bagdonavičius, 1975) arba būtų pataikavę rusams, kaip Valančiaus laikų kunigas Petkevičius, sovietų žinyuose jų pavardės būtų. Deja, vysk. V. Borisevičius ir vysk. P. Ramanauskas buvo naujų laikų Žemaičių vyskupai, jų, kaip Dievo ir žmonių tarpininkų, kunigiškumas reiškėsi visuomeniškumu. Sena mūsų vyskupų tradicija: “Vieningi ne tik Dievuje, bet ir Tėvynėje”. Ir taip per visą ilgą Žemaičių vyskupystės istoriją:

tie vyskupai, kurie mums reikalingiausi, kurie bando suvienyti mus tikint į Dievą ir Tėvynę, nuožmiausiai yra puolami, žeminami ir sunaikinami. Taip buvo visada: kai tik pavykdavo mūsų nedraugams išskaidyti tas amžinausias vertybes - Dievą ir Tėvynę - mūsų tauta apmirdavo, netekdavo lygsvaros ir kaip bičių spiečius be Bitės motinėlės pakrikdavo. Juk yra amžių patirtis: jei valstietis nori, kad spiečius nesusirastų sau būsto - skambina, barškina ir kelia alasą, svarbiausia, neleisti susikalbėti. Mūsų nedraugai žino, ką daro, kai skalambydami ir keldami triukšmą bando vyskupus ir kunigus suvaryti prie altorių, o tautą - į stadionus, diskotekas, Gariūnus... Bet prisiminkime, kai prieš daugelį metų carinė Rusijos valdžia uždarė M. Valančių Kaune, žmonės pasikinkė arkliukus, sodino į ratus išpraustus vaikus ir virtinėmis traukė nuo Malaišių, Raseinių, Laukuvos, Varnių ar Skuodo į Kauną. J. Tumas amžiaus pabaigoje rašys: "Valančiaus ranką tebejaučiu prie žando ir kaktos; tebejaučiu lyg tebetvinkčiotų užgautas skruostas, idant kantariai kentėčiau įžeidimus dėl Kristaus, dėl Jo tikybos. Nors nedrįsdamas tiesia žiūrėti, jaučiu to gero senelio meilę ir didžiavaus tapės Juozapu Jonu" (Vaižgantas, 1957, p. 408).

Vyskupas Antanas Vaičius

Dabartinė Žemaičių vyskupystė nuo vyskupo Merkelio Giedraičio vyskupavimo laikų praėjus daugiau negu keturiems šimtams metų mažai pasikeitė. 1576 m. vyskupui M. Giedraičiui atvykus į Alsėdžius, "padėtis buvo beviltiška. Parapijų bažnyčios ir žemės buvo bajorų užgrobtos, nes jie daugumoje buvo kalvinistai. Kunigų viso labo bebuvu likę keliolika" (Ivinskis, 1987, p. 391). Nebuvo seminarijos. Vyskupas Merkelis surinko į Alsėdžius būrelį gabių jaunuolių ir pats ėmė juos rengti į kunigus. Mūsų laikų Žemaičių vyskupas Antanas Vaičius irgi atėjęs į Telšių vyskupo vietą rado bažnyčių turtą išgrobstyta, kunigus išblaškytus, seminarijas uždarytas. Ir tai padarė jau ne "kalvinistai", bet kažkokie kitokie "istai", kurie Lietuvos katalikų bažnyčios, kaip tautinės organizacijos, nekontroliuoja ir bijojo gal dar labiau už kalvinistus. "1940 m. rugpjūčio 25 d. tapęs vidaus reikalų liaudies komisaru A. Gudaitis-Guzevičius ypatingą dėmesį skiria dvasininkams ir tų metų rudenį tiesiog 'bombarduoja' Kremlių raportais apie kunigų veiklą ir pasiūlymus, kaip juos palaužti. Ypač A. Gudaitis-Guzevičius pykdo tai, kad dvasininkai skiepija paraprijiečiams ne tik tikėjimą, bet ir lietuvišką patriotizmą" (Stancikas, 1996, p. 177). Skundai (raportai) adresuojami Berijai, Merkulovui, Pozdniakovui ir Sniečkui. Ant vieno iš skundų Berijos rezoliucija: "1940 02 11 drg. Reikmanui. Prašau pagalvoti ir pateikti pasiūlymus". To "pagalvojimo" pasekmė - dokumentas su grifu "visiškai slaptai", pavadintas: "Pasiūlymai apie agentūrines operatyvines priemones Lietuvos katalikų bažnyčios suardymui" (Stancikas, 1996, p. 179). Dokumente, tiksliau, nurodymuose, kaip reikia sunaikinti mūsų Bažnyčią, išvardinta trylika vienas už kitą baisesnių punktų. M. Valančiaus laikų muravjovai ir jų karas su bažnyčia - tik

vaikų žaidimas. Laikai nauji, o bažnyčia ta pati. Jos labiausiai, kaip visada, nekenčia už lietuviybę ir, kaip visada, ji ištikima lietuviybei. Naujųjų laikų Žemaičių vyskupas Antanas Vaičius daug kuo panašus į savo pirmąją vysk. M. Giedraitį. Pirmiausia net *Scrutinium* kandidatų į Žemaičių vyskupus jam buvo atliekamas ne lengviau negu kunigaikščiui M. Giedraičiui. Į vyskupo sostą pretendavo trys aukšti kunigai - K. Gutauskas, L. Mažonavičius ir A. Vaičius. Į Romą išvyko arkivyskupas L. Povilonis ir buvo tikimasi išgauti tris bules. Jau viskas buvo parengta naujų vyskupų konsekracijai. Pirmieji du kandidatai net atliko rekolekcijas, atsispausdino iškilmėms "abrozdelius". Kun. A. Vaičius siūlė neskuobėti, palaukti, kol ateis Romos sprendimas. Beje, prieš jo kandidatūrą pasisakė "Katalikų bažnyčios kronikos" leidėjai, atseit, užims tremtyje ir lageriuose esančių Žemaičių vyskupų vietą. Ir kiti abejojo: komunistai juk leido A. Vaičiui eiti Telšių valdytojo pareigas - už ką ir kodėl? Mokėta tada sukiršinti žmones. Ilgus metus drauge su kun. A. Vaičiumi kunigavęs, lagerius praėjęs kun. Jonas Gedvilas (dabar prelatas) rašė visur ilgus laiškus ir aiškino, kad doresnio, labiau lietuviybei atsidavusio kandidato į Žemaičių vyskupus už kun. A. Vaičių ir būti negali. Deja, arkivyskupas L. Povilonis iš Romos grįžo tuščiomis - nė vienam iš trijų kandidatų negautas Romos pritarimas. Dabar lietuvių katalikų bendruomenėje pasakojama, kad 1982 m. (neaišku kodėl) vieną rytą Popiežius netikėtai pasakęs - Žemaičių vyskupu bus Antanas Vaičius. Spėjama, kad Jono Povilo II sprendimą lėmė Lietuvos kunigų tremtinių ir kalinių argumentai. Romos katalikų sostas visada ypatingai vertino jų nuomonę ir veiklą.

Kaip ir vysk. M. Giedraičio laikais, vyskupui A. Vaičiui reikia beveik iš naujo krikštyti žemaičius, remontuoti griūvančias ir statyti naujas bažnyčias. Jo rūpesčiu gražios, modernios bažnyčios kyla Klaipėdoje (net trys), Šventojoje, Gargžduose, Šiauliuose, Mažeikiuose, Akmenėje. Greit bus per 17 naujų bažnyčių! Žemaičių vyskupija dabar yra trečioji po Vilniaus ir Kauno, valdo 156 bažnyčias, apie 680 tūkstančių tikinčiųjų, o kunigų yra tik 132, iš jų nemažai senyvo amžiaus, pasiligojusių, represijų, tremties ir lagerių palaužtų. Kaip ir M. Giedraitis, vyskupas A. Vaičius kaunasi dėl kunigų seminarijos. Telšių seminarija įkurta tik 1989 m. Dar nesulaukusi net savo penkmečio, į tuščias ir negyvas bažnyčias kasmet išsiųsdavo po septynis, keturis jaunos energingus pasišventėlius. Yra vilties, kad vyskupija atsigaus. Negana to, vyskupas A. Vaičius įkuria dar ir mažąją seminariją, kuri išmintingai prailgina jaunojo kunigo ugdymo laiką, padeda tvirčiau apsispręsti, atpažinti savo pašaukimą.

Labai įdomus ir, matyt, reikšmingas sutapimas - vyskupas Antanas Vaičius gimė 1926 m. balandžio 5 d. Tai buvo Velykų naktis, Priskėlimo ženklas, o antra - tų metų Velykų išvakarėse popiežius sudarė Lietuvos bažnytinę provinciją. Tai reiškia, kad nuo 1417 metų Vytauto rūpesčiu įkurta Žemaičių vyskupija buvo padalyta į Kauno, Panevėžio, Telšių, Kaišiadorių bei Vilkaviškio vyskupijas ir provincijos teritorija sutapo su Lietuvos

valstybės teritorija. Lietuvos bažnyčia, iki tol buvusi pavaldi skirtingų valstybių bažnytinėms administracijoms, tapo vieninga ir pavaldi tik Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupui metropolitui Juozapui Skvireckui. Sustiprėjo, atgimė Lietuvos katalikų bažnyčia, popiežiaus Pijaus XI bule įvardinta „Lithuanorum gente“, atsistoję greta kitų tautų ir įgijo tarptautinį pripažinimą. Atsirado Lietuvos bažnytinė provincija ir gimė būsimas Telšių vyskupas - nepaneigsi, kad tai irgi Dievo ženklas. Tai įvyko dabartinio Skuodo rajono Geidučių kaime, Šačių parapijoje, pamaldžių ūkininkų šeimoje. „Iš trylikos vaikų užaugome tik šeši, - apie save pasakoja vyskupas A. Vaičius. - Mažas ganiau bandą, dirbau kartu su vyresniais ūkio darbus. Patarnaudavau Mišioms bažnyčioje, mėgau skaityti knygas, kurias gaudavau iš kunigų. Sunkūs tada buvo Lietuvai metai. Blogai apsirėgęs, menkai pavalgęs ėjau į mokyklą. Prisimenu 1947 metais, kai mokiausi Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje, nebeturėjau kuo apsiauti, tad amžiną atilšį tėvelis atidavė man paskutinius savo batus, kuriuos eidamas į bažnyčią rankose nešdavosi... Buvo vargo ir trūkumų, bet tėvų namai man visada buvo brangiausi. Sunku būdavo atsiveikinti išvykstant, visada širdis veržėsi sugrįžti pas savuosius. Paskui melioracijai su žeme sulyginus gimtąją sodybą, neapsakomai graudu būdavo stovėti toje vietoje... Vis dėlto, prisiminęs praeitį, dėkoju Dievui, kad teko pavargti ir pakentėti: vargas manęs nepalaužė, priešingai - užgrūdino darbui ir gyvenimui“ (Bumbliauskas, 1994, p. 8).

Rūsčiais pokario metais Bažnyčia atskirta nuo valstybės, kunigai šaudomi ir tremiami, karingasis ateizmas tikinčiuosius niekina, izoliuoja nuo visuomenės ir veiklos. Kodėl šešiolikmetis žmogus pasirenka kunigystę, tiksliau, kankinio dalią? „Supratau kunigystės pašaukimo sunkumą, gerai jaučiau jo nepopuliarumą tais laikais. Man pačiam keista, bet tai manęs negąsdino, priešingai - net skatino pasirinkti kaip tik kunigystę. Maniau tokiu būdu galėsiąs geriau pasitarnauti Dievui ir Tėvynei“, - pasakoja dabartinis vyskupas ir nurodo, kad tą apsisprendimą lėmė „pamaldūs tėvai, lietuviškoji mokykla, mokytojai ir kunigai“ (ten pat). Trys pagrindiniai žmogaus formavimo šaltiniai: šeima, mokykla ir bažnyčia. Ši trejybės vienovė, matyt, ir lėmė vyskupo asmenybės harmoningumą: lietuviška pasaulėjauta, gilus bendruomenės jausmas, tvirtos politinės nuostatos derinamos su įgimtu optimizmu ir humoro jausmu. Dabar vėl bažnyčiai priekaištaujama už „politikavimą“ (šis terminas iš 1940 m. Berijos slaptų dokumentų). Būtent tos savybės dabar, iškentus tardymus ir pažeminimus, leidžia vyskupui A. Vaičiui atvirai ir tiesiai išsakyti savo nuostatas: „Bažnyčia negali tylėti, kai kyla grėsmė tautai, lemiamais valstybei momentais. Visai neseniai Popiežius - pats Popiežius! - Bažnyčios vardu atsiprašinėjo už tuos laikus, kai Bažnyčia lemtingomis akimirkomis tylėjo, kai nepadarė to, ką galėjo ir privalėjo. (...) Bažnyčios tylėjimas ar taikstymasis su blogiu griaua ją pačią. Lietuvos kunigai netylėjo sovietmečiu ar kitu metu, kai grėsė pavojus valstybės išlikimui. Prisiminkime Sigitą Tomkevičių, Alfonsą Svarinską, kitus kunigus ir vysku-

pus, nukankintus už tiesos žodį, už savąją poziciją“ (Šaknys, 1997). Daug kas teigia, kad vyskupas esąs per kietas ir per daug aštriai reiškias savo nuostatas, kad griežtai pasakyta tiesa galinti užgauti tikinčiuosius ir, žinoma, netikinčiuosius, tuo pakenkdama pačiai Bažnyčiai. Vyskupas A. Vaičius ir tuo klausimu pasisako aiškiai ir be kompromisų, kad „tokie argumentai nepriimtini. Bažnyčia turi būti principinga, kokia ji buvo pirmaisiais amžiais. Tada niekas nesakė, kad dabar esą tokie laikai, reikia patylėti, prisitaikyti. Nepriimtinas ir toks neaiškus raginimas 'daryti pagal sąžinę'... Ką tai reiškia? Juk daugelio žmonių sąžinės 'atsiregulavusios'. Mama guldo savo dukrelę šalia vaikino, norėdama ją ištekinti. Arba žudomas negimęs kūdikis. Negi tokiu atveju galima patarti elgtis pagal sąžinę? Bažnyčia turi aiškiai pasakyti, jog tai jokia būdu neleistina. Bažnyčia savo žodžiu, įtaka turi turėti poveikį žmogui, jo elgesiui, jausmams“ (Bumbliauskas, 1994). Tikrą žemaitišką charakterį Žemaičių vyskupas parodė Maskvoje, Vatikano komisijos emigracijos klausimais surengtoje konferencijoje, kur pagal Maskvos planą visos Europos aukšti dvasininkai turėjo priimti Lietuvai ir visam Pabaltijui skirtus tendencingus ir kartu kenksmingus dokumentus. Vyskupas nutylė, kad žinia apie konferenciją buvo gauta pavėluotai. Bet Žemaičių vyskupas Antanas Vaičius atvyko į Maskvą pačiu laiku ir vienui vienas atkakliai gynė Lietuvos reikalus Europos lygiu. Tai buvo sunki ir dramatiška, kartais net beviltiška, nelygi kova. Įdomu pažiūrėti, kaip paprastai tokį svarbų visai tautai įvykį atpasakoja pats vyskupas: „Buvo gan įdomu, bet ir nelengva dalyvauti. Man tam tikra prasme teko ginti Lietuvą, kadangi vienas iš pasisakiusiųjų, berods, Sokolov, savo pranešime puolė Lietuvą. Sakė, kad Lietuvoje nepakenčiamos sąlygos rusų mažumoms, kad jie priversti bėgti iš Lietuvos. Ir galutinė rezoliucijoj buvo net tokie žodžiai, jog Pabaltijo valstybėse panaudojamos amoralios priemonės. Todėl turėjau posėdžiuose daug kartų pasisakyti ir paaiškinti, kad lietuviai nuo amžių buvo taikingi, kad čia totoriai ir karaimai, ir žydai, ir kitų tautų žmonės visada gerai jautėsi, niekad nenorėjo Lietuvos apleisti. Ir kad rusai taip pat turi lygias teises su lietuviais. Sakyčiau, kartais net geresnes. Pavyzdžiui, kariškiai butus išsipirko, ko negalėjo padaryti daugelis lietuvių, kurie neturi butų. Taigi teko kalbėti tuo jautriu klausimu. Turėjau šiek tiek ir diplomatiškai pasisakyti. Teko įrodyti oponentams, kad jie neteisūs, kad lietuvių tauta yra gana geranoriška ir lojali kitų tautų atžvilgiu. Ir jeigu pradžioje kitų valstybių atstovai nesiorientavo situacijoje, tai konferencijos pabaigoje visi vieningai palaikė mano poziciją. Ir buvo paprašyta, kad galutinė rezoliucijoj neminėtų bloguoju Pabaltijo tautų. (...) Aš negalėčiau grįžti į Lietuvą, jei iš jos atvažiuojęs ir gerai žinodamas realią padėtį, pasirašyčiau rezoliuciją, kurioje smerkiama Lietuva. Tai ta prasme Maskvoje turėjau daug kartų ir gana ryžtingai pasisakyti. Aš ten sakiau, kad kalbu kaip lietuvis ir kaip vyskupas. Kaip lietuvis pasisakiau už Lietuvą ne ekstremistine prasme, o nupiešiau realybę. O kaip vyskupas - už meilę, už sugyvenimą, už visų sutarimą, gailestingumą. Kad reikia padėti tiems, kurie

atsidūrė bėdoje, varge. Krikščionys neskirsto žmonių pagal tautybes. Visi esame Dievo vaikai. Turime mylėti visus, net priešus. Tokia mūsų etika” (Jonušas, 1994). Jaučiama ta pati dvasininko ir politiko idėja, kurią kažkada įgyvendino kardinolas Jurgis Radvila, vyskupai Merkelis Giedraitis ir Motiejus Valančius - Lietuva Dievo vaikų pasaulyje.

Tai viena ir turbūt svarbiausia didžiojo dabarties Žemaičių vyskupo asmenybės dalis. Ne mažiau vertingas jo linksmas ir švelnus būdas, graži autoironija, sugebėjimas juokauti nepažeminant kito ir nieko neįžeidžiant. Tai irgi didelė dovana ir dvasinės kultūros ženklas.

Dažnai vyskupą Antaną galima matyti vaikų ir paauglių apsuptą bet kurios žemaičių bažnyčios šventoriuje suteikus sutvirtinimo sakramentą: vainikuotų ir kaspinuotų galvėlių jūroje energingai sukiojasi mitra karūnuoto bažnyčios kunigaikščio galva:

- Vaikai, o kada reikia melstis? Ko gero, kai perkūnas ima griauti? Iš baimės!

- Ne! Kas rytą ir vakarą!

- O dabar pakelkite rankes, kas rūkote!

- Nerūkome! - gaudžia vaikai, kikena.

- O kas pasižadate niekada nerūkyti?

- Pasižadam! - pakyla jūra rankelių.

- Kokie jūs protingi.

“O kartą aš klausiau vieno berniuko išpažinties. Jis nežino, kaip reikia elgtis. Aš jam sakau: ‘Sakyk, kada buvai išpažinties’, o jis man sako: ‘Sakyk, kada buvai išpažinties’. Pasimečiau ir sakau: ‘Sakyk, savo nuodėmes’, o jis man: ‘Sakyk, savo nuodėmes’” (iš straipsnio autoriaus atsiminimų).

Vaikai leipsta juokais ir vienas per kitą aiškina vyskupui, kad pirma reikia pasveikinti kunigą, pasakyti, kada buvai išpažinties, kad atgailą atlikai ir išpažinus savo nuodėmes prašyti išrišimo bei atgailos. Norom norom prisimena vyskupo Motiejaus “bičiulystės pedagogika”, kada vaikai prijuokiami, padaromi bičiuliais, kalbamasi kaip lygus su lygiu. O čia cituotu atveju lengvai atsekama dar ir liaudies dramos dialogo konstrukcija, tautosakinė bendravimo tradicija. Vyskupas jų atmintyje išlieka malonus, linksmas ir geras mažųjų bičiulis.

Suaugusiųjų draugijoje ar sueigoje vyskupas Antanas taip pat neieško žodžio kišenėje. Kartą Telšiuose viena Lietuvos katalikų mokslo akademijos mokslininkė surengė garsaus katalikų veikėjo vysk. J. Matulaičio minėjimą. Norėdamas ją pagirti, vysk. Antanas ir sako: “Aš maniau, kad Dievas, sukurdamas moterį, padarė klaidą, bet dabar matau, kad apsirikau” (iš straipsnio autoriaus atsiminimų). Arba 1997 metais Klaipėdos universitete vyskupas Antanas Vaičius tarp kitų garsių mokslininkų ir visuomenės veikėjų buvo inauguruojamas į garbės daktarus. Ceremonijos metu aukšto ūgio anglų mokslininko toga per klaidą atiteko vysk. Antanui Vaičiui, o daug žemesnio ūgio vyskupo toga - angliui. Situacija buvo labai nesmagi - iškilmės, anglas stovi pridengtas iki pusblauzdžių išaugtu drabužiu, o mūsų vyskupas skęsta savo drabužiuose. Bet staiga vyskupas, pasikėlęs skvernus, kad neprisimintų, priėjo prie mikrofono ir sako: “Aš visada buvau vadinamas mažuoju kunigėliu,

bet yra pasaulyje teisybė - su šita toga aš turiu galimybę dar augti”. Salė suklego, nieko nesuprantančiam angliui išvertė vyskupo žodžius - visiems palengvėjo, žmonės pajuto nuoširdų bičiuliškumą. Akivaizdu, jog žmogaus didumas, jo dvasinė pusiausvyra arba kultūra pasireiškia net tokiose situacijose.

Kunigai pasakoja, kai 600 metų krikščionybės Lietuvoje jubiliejaus proga popiežius Jonas Paulius II priėmė Lietuvos vyskupų delegaciją Romoje (tai vyko dar okupacijos ir karingojo ateizmo laikais), Žemaičių vyskupas A. Vaičius senu papročiu atsiklaupė ir sveikindamas Popiežių apkabino jo kojas. Vyskupas buvo apsirengęs liturginiais rūbais, kas padarė visiems didžiulį įspūdį. Tai buvo padėkos apeiga už mūsų Tėvynei skirtą Apaštalų sosto globą, už Jurgio Matulaičio iškėlimą į palaimintuosius, už Lietuvos vardo pripažinimą krikščioniškų tautų lygoje. Popiežius buvo sukrėstas tokio gilaus nuoširdumo, pasilenkė, pakėlė mūsų vyskupą, apsikabino ir pabučiavo kaip brolių. Sako, kad nuo tada Jonas Paulius II viešai demonstruoja jam prielankumą: jei pasirodo Lietuvos vyskupų delegacija, jis būtinai paklausia: “Kur tas besišypsantis vyskupas?”. Apskritai Popiežiaus santykiai su Lietuva yra ypatingi. Vyskupo liudijimu, Jonas Paulius II yra pasakęs: “Aš naktimis vaikštau po Lietuvą. Einu kryžiaus kelią!”.

Lietuvybė vyskupui A. Vaičiui yra savaime suprantamas ir objektyviai egzistuojantis reiškiny. “Man nerimą kelia, - sako vyskupas, - aklas žavėjimasis svetimais papročiais ir abejingumas tautiniams reikalams. Kiekviena proga tėvams ir tikybos mokytojams kalbu, kad be teorinių žinių pirmiausia pasirūpinkite į vaikų ir jaunimo širdis įdiegti Dievo ir Tėvynės meilės jausmus. Tai daryti ypač raginu savo vyskupijos kunigus” (Bumbliauskas, 1994). Kartą paklaustas, ar jam vis tiek, kokia kalba Dievui melstis, ir pajutęs klausimo potekstę gudriai išsisuko: “Dievas sukūrė lietuvių kalbą ir norėjo būti ja garbinamas. Aš negaliu eiti prieš Dievo valią!”.

Dalyvaudamas 1996 m. Klaipėdos universiteto mokslo metų atidaryme, vysk. A. Vaičius pasakė, kad “lietuvybė yra žmogaus dorovinės vertės matas”. O užbaigė savo gražią kalbą J. Strielkūno eilėmis:

*Nerašykit mano vardo, žmonės,
Parašykit, žmonės, - Lietuva!*

Lietuva ir lietuvybė jau daug amžių yra aukštų Lietuvos bažnyčios vyrų ir eilinių dvasininkų maldose ir darbuose. “Su didžiausia pagarba mes prisimename tuos dvasininkus, - kalba vysk. A. Vaičius, - kurie sunkiausiais Lietuvai metais buvo su tauta, su kenčiančia liaudimi, kurie kėlė ją ir vedė į kovą už laisvą, Nepriklausomą Lietuvą”.

Ačiū Dievui, Žemaitija visada turėjo ir turi didžiųjų vyskupų. Šimtmečiams griuvo valstybės, išnyko partijų ir valdžios institucijos, bet niekada nebuvo sunaikinta ir nutildyta Bažnyčia. Buvo laikas, kai Bažnyčia buvo beveik vienintelė vieta, kur žmonės susirinkę galėdavo pajusti dar tauta esą. Čia visada rasdavo nusiramimą ir paguodą. Lietuviška maldaknygė buvo mūsų pirmas

elementorius ir pirmoji poezijos knyga, pirma giesmių giesmė. Per krikštą išmokome sureikšminti žmogaus atėjimą ir, švęstu vandeniu apšlakstę duobę, įprasmindavome jo gyvenimą. Bažnyčia išlaikė senąją baltų pasaulio sampratą - gyvenimas ne tik šiapus, bet ir anapus, žmogaus būties transcendencija. Žemaičių vyskupai, mūsų bažnyčios kunigaikščiai, visada nuosekliai palaikė gyvą lietuvių kalbos ir tautos nepriklausomybės rezistencinę sąmonę.

Gauta 199 01 07

Spausdinti rekomendavo mons. J. P. Gedgaudas,
mons. J. Gedvila

Literatūra

- Alekna, A. (1922), *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*. Kaunas
Bagdanavičius, V. (1975), Ar Varniai buvo anapus pasaulio? *Draugas* 203.
Biržiška, M. (1952), *Lietuvių tautos kelias*, t. 1. Los Angeles.
Bumbliauskas, A. (1994), Visada su tauta. *Valstiečių laikraštis*, birželio 11 d.
Chociszewski, J. (1896), *Złota księzeczka dla dzieci*. Poznan.
Daukša, M. (1990), "Postilės" prakalbos. Vilnius.
Daukšos "Katekizmui" 100. (1995), Klaipėda.
Ivinskis, Z. (1987), *Rinktiniai raštai*, t. 4. Roma.
Yčas, M. (1936), *Atsiminimai*, t. 3. Kaunas.
Jonušas, A. (1994), Mintys iš kelionių grįžus. *Kalvotoji Žemaitija*, birželio 18 d.
Karalius, S., Budginas, K. (1993), Rezistencija Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte. *Laisvės kovų archyvas* 7. Kaunas.
Kudarauskaitė, M. (1993), *Kęstaičių Žemaičiai*. Vilnius.
Lebedys, J. (1976), *Lietuvių kalba XVII - XVIII a. viešajame gyvenime*. Vilnius.
Petkevičaitė-Bitė, G. (1927), *Iš mūsų vargų ir kovų*. Kaunas.
Pijus XI (1926), Lithuanorum gente. *Tiesos kelias* 8.
Puzaras, P. (1992), *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*. Vilnius.
Raudonis, L. (1995), Prisiminimai apie partizaną Adolfą Kubilių-Balį. *Laisvės kovų archyvas*. Kaunas.
Skvireckas, J. (1909), Žemaičių vyskupas-apaštalas. *Draugija* 29.
Stancikas, D. (1996), NKVD kovos prieš bažnyčią metodai 1940 - 1941 m. *Laisvės kovų archyvas*. Kaunas.
Šaknys, B. (1997), Bažnyčia negali tylėti. *Valstiečių laikraštis*, lapkričio 22.
Tarybų Lietuvos enciklopedija. (1986), t. 2. Vilnius.
Vaižgantas. (1957), *Rinktiniai raštai*, t. 2. Vilnius.
Valančius, G. (1978), *Žemaičių didysis*. Los Angeles.
Valančius, M. (1929), *Pastabos...* Kaunas.
Valančius, M. (1972), *Raštai*, t. 1 - 2. Vilnius.
Vidmantas, A. (1994), Nepaprastas vyskupo M. Paliulionio 1886 m. vizitas į Šilalę. *Šilalės kraštas*. Vilnius.

THE GREAT BISHOPS OF ŽEMAITIJA

Petras Bielskis

S u m m a r y

The first Catholic church in Lithuania was established in 1251 during King Mindaugas's reign. The Žemaitija Bishophood was established in 1417 by theKonstancos's Bishops Conference. In 1926 the Lithuanian national parish was formed, based on the Žemaitija Bishophood: Panevėžys, Kaišiadorys, Vilkaviškis, Kaunas and Telšiai were in the Bishophood.

All bishops could speak Lithuanian. In 1576 the nineteenth bishop, M. Giedraitis, was elected instead of the other candidate, who was Polish, because M. Giedraitis knew the Lithuanian (Žemaitija) language, and has published the first book inLithuanian.

Bishop M. Valančius was from the peasant class. At that time the Russian empire was trying to eliminate the Lithuanian language and Valančius created a resistant movement, including the secret organization which published Lithuanian books, secret Lithuanian schools; he also taught Lithuanian priests and supported the 1863 Revolution.

Bishops who were elected after Valančius also continued national cultural politics (M. Pauliulionis, P. Karevičius, V. Borisevicius).

The current bishop of Telšiai is A. Vaičius, a Klaipėda University Honorary Doctor.

His activities and political views are very similar to those of his predecessors - all of his work is dedicated to "God and Motherland".